

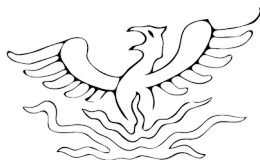
TIDSSKRIFTET FØNIX

Paulus på prædikestolen: Fri, men bundet?

Anmeldelse af Lone Fatum (red.), *Sæt teksterne fri. Bibelens rolle i gudstjenesten. En debatbog med forslag til en Alternativ Anden Tekstrække og et ændret dåbsritual*

FREDERIK POULSEN
Dr.theol. og lektor i Det Gamle Testamente,
Det Teologiske Fakultet i København

FØNIX ÅRG. 2023, s. 53–59

Dette værk er licenseret under en Creative Commons-licens
CC BY-NC-ND 2.5 DK

www.foenix1976.dk

ISSN 2446-175X

Paulus på prædikestolen: Fri, men bundet?

Anmeldelse af Lone Fatum (red.), *Sæt teksterne fri. Bibelens rolle i gudstjenesten. En debatbog med forslag til en Alternativ Anden Tekstrække og et ændret dåbsritual*. København: Forlaget Vandkunsten, 2023. 264 sider.

Diskussionen om gudstjeneste og liturgi i Folkekirken er intens i disse år. *Sæt teksterne fri* er en gennemarbejdet og tankevækkende debatbog om Bibelens rolle i gudstjenesten. Som en af bidragsyderne bemærker, bliver de bibelske læsninger i moderne ritualteori ofte reduceret til alene at være liturgiske indslag. Men med Alterbogens mere end 400 forskellige læsninger fra Bibelen må deres formål dog være andet og mere end det. Udvalget af tekster har indflydelse på den enkelte gudstjeneste ved at sætte et tema eller en grunderfaring, som man som kirkegænger må forvente, at præsten behandler i sin prædiken. Det er derfor ikke lige meget, *hvad* man læser.

Omdrejningspunktet i *Sæt teksterne fri* er en Alternativ Anden Tekstrække, altså en ny og anderledes liste med læsninger til alle kirkeårets søn- og helligdage. Den er resultatet af et mangeårigt samarbejde i den såkaldte Epistelgruppe med Lone Fatum i spidsen, forhenværende lektor i Det Nye Testamente og redaktør af bogen. Som én lang optakt til selve tekst-rækken forklarer en række bidrag de forskellige valg i sammensætningen af bibeltekster.

Hvad kan man læse om?

Bogens bidrag er skrevet af præster, der uge efter uge tager livtag med Bibelen i prædiken og salmevalg, og universitetsforskere, der har dybdegående kendskab til teksternes indhold, tilblivelsesforhold og fortolkningsmuligheder. Flere af bidragsyderne er mine tidligere og nuværende kolleger på Det Teologiske Fakultet i København.

Lone Fatums åbningskapitel præsenterer nøgternt det eksegetiske udgangspunkt for arbejdet med tekstrækken. Søren Holst og Willy Ole Christiansen skriver engageret om Det Gamle Testamente i vores lutherske nabokirker og i den teologiske diskussion; skarpt påpeges det, at ønsket om at begrænse Det Gamle Testaments plads i gudstjenesten historisk og teologisk set er "et kuriøst særstandpunkt, som kræver begrundelse". Tro-

els Engberg-Pedersen diskuterer kritisk og morsomt forslaget udvalgt fra Johannesevangeliet, og Lone Fatum udfolder sociale sider af Lukasevangeliets teologi.

Else Rosenlund Korsholm skriver oplysende og nuanceret om Hebræerbrevet og vanskelighederne forbundet med at benytte det i gudstjenesten. Dorte Fabrin Beltoft argumenterer klart og erfaringsnært for et nyt dåbsritual – også udarbejdet af Epistelgruppen – der med Gal 3,26-28 som ritualtekst og Luthers korte tilspørgsel vil fremme en orden, der kan bruges til dåb af både spædbørn og voksne. Mette Gramstrup Hansen stiller spørgsmål ved brugen af tekster om forholdet til de verdslige myndigheder (Rom 13,1-7; Matt 22,15-22), Jesper Tang Nielsen forholder sig kritisk og konstruktivt til moderne ritualteorier, mens Gitte Buch-Hansen problematiserer brugen af nytestamentlige fortællinger om syge og handikappede personer.

Bogen rummer med andre ord en rigdom af perspektiver og overvejelser om Bibelens rolle i gudstjenesten. Forslaget til et nyt dåbsritual bliver allerede diskuteret i kirkemedier, så jeg vil i det følgende se nærmere på den alternative tekstrække.

Alternativ Anden Tekstrække

Forslaget til en ny tekstrække følger den kendte struktur i højmesse. Der er i forhold til Alterbogen fra 1992 dog flere væsentlige nybrud, som på inspirerende vis søger at løse problemer i den nuværende orden.

For det første er oplevelsen, at tre læsninger skaber en for teksttung gudstjeneste; derfor er forslaget forenklet med to stykker fra Bibelen, nemlig en læsetekst og en prædiketekst. Disse to tekster er valgt ud fra et klart tema eller en fortolkningsmæssig forbindelse, og uddragene er på de enkelte dage i kirkeåret ledsaget af en udtrykkelig tematisering. Juleaften er Es 9,1-6a om Davidssønnen og Luk 2,1-14 om Jesu fødsel samlet under temaet "forjættelse og opfyldelse", mens Juledag har Åb 21,1-7 om ny himmel og ny jord og Joh 1,1-18 om Ordet, der blev kød, under temaet "kristologi og nyskabelse".

For det andet imødekommer man ønsket om prædiketekster fra andre dele af Bibelen end de fire evangelier. Det er en spændende vej at gå. Blandt kirkeårets 68 dage giver det plads til to prædiketekster fra Det Gamle Testamente (1 Mos 3,1-24 og Jer 23,19-32), til hele 14 prædiketekster fra Paulus' breve, især fra Romerbrevet og Første Korintherbrev, og til fire fra Apostlenes Gerninger og Johannes' Åbenbaring.

Ser vi på påskeugen, som vi netop har i ryggen, prædikes der alene over Paulustekster: Palmesøndag over Filipperbrevshymnen (Fil 2,5-18), Skærtorsdag over nadverindstiftelsen (1 Kor 11,23-32), Langfredag over livet under nåden (Rom 5,18-6,14) og Påskedag over opstandelsen (1 Kor 15,12-28). Det er værd at bemærke, at disse læsninger som keredage i kirkeåret efter Epistelgruppens mening skal bruges i begge rækker, dvs. forslaget griber altså også ind i den eksisterende første tekstrække.

For det tredje kombinerer man uddragene på forskellige måder, så nogle søndage har en gammel- og en nytestamentlig tekst, andre en episteltekst og en evangelietekst, andre igen to episteltekster eller to evangelietekster. Helligtrekongers Søndag læses for eksempel forklarelsen på bjerget (Mark 9,1-13) sammen med de vise mænd (Matt 2,1-12) efter tematiseringen "kristologiske dramatiseringer", og 10. søndag efter Trinitatis er det den døde Lazarus (Joh 11,32-44) sammen med den rige mand og Lazarus (Luk 16,19-31) ud fra fællesnævneren "Lazarus som fortolkningsfigur". Andre søndage optræder evangelierne slet ikke. 5. søndag efter Trinitatis er det til eksempel den blomstrende ørken (Es 35,1-10) og synet om en ny verden (Åb 21,1-7).

For det fjerde tillades, at tekster af særlig betydning bruges flere gange i løbet af kirkeåret og i begge rækker. Filipperbrevshymnen er for eksempel både prædiketekst Palmesøndag og læsetekst 24. søndag efter Trinitatis.

Paulus og Markus i centrum

Hvilke tendenser er der så i udvalget af læsninger fra Bibelen? Tilgangen bærer ved første blik præg af at være *reformatorisk*. Vi skal bag om traditionen og tilbage til urkristendommen og dens historiske skrifter som udgangspunkt for kirkens væsen og virke. De ægte Paulusbreve rykkes i centrum for gudstjenesten, helt væk er de senere pseudepigrafiske breve som Første Petersbrev og Johannesbrevene. Blandt evangelisterne fremhæves Markus som den første, der omsætter Paulus' Kristusfortolkning i fortællingens form. Der er hele 13 prædiketekster fra denne evangelist og kun seks fra den traditionelt set foretrukne, men "pedantiske" Matthæus. Til sammenligning er der ni prædiketekster fra den filosofisk anlagte Johannes og 18 fra den socialt ansvarlige Lukas.

Dernæst konstaterer jeg, at udvalget er overvejende *kristocentrisk*; vi kunne også kalde det *luthersk*. Forkyndelsen af den opstandne, begyndende med vidnesbyrdet i 1 Kor 15,3-4, og Paulus' korsteologiske Kristusfortolkning er navet, som tekstudvalget drejer om. Dertil er det en pointe,

at en levende Kristustro må give sig til udtryk i den måde, som vi lever på. Trøsten og formaningerne i den nytestamentlige parænese kommer dermed også i centrum i gudstjenesten, navnlig gennem Paulus og Lukas.

Læsninger fra Det Gamle Testamente optræder ifølge forslaget i deres egen ret. De er hverken valgt for at stå i kontrast til de nytestamentlige læsninger eller for alene at være tidshistorisk baggrundstof. To læsninger er som nævnt valgt som prædiketekster. Alligevel må det bemærkes, at Det Gamle Testaments tilstedeværelse i gudstjenesten er kraftigt reduceret. Kun 16 af de 68 dage læses der fra denne del af Bibelen, dvs. under hver fjerde gang. Reduktionen skyldes åbenlyst, at man med kun to læsninger i gudstjenesten har plads til færre tekster end i den nugældende med tre.

Bevidste fravalg

Sæt teksterne fri udmærker sig ved undervejs at kommentere sit valg af bibeltekster. Der vil i sammenstillingen af en tekstrække altid være tale om et tilvalg af nogle tekster og et fravalg af andre. Det kan ikke være anderledes. Spørgsmålet er så, hvilke kriterier man lægger til grund for udvælgelsen. Det må blive en blanding af teologiske overvejelser og praktiske hensyn som længden af læsningerne og kombinationen af forskellige genrer (fortælling, poesi, vision).

Løbende argumenteres der for fremhævelsen af Paulus, Markus og Lukas. Der er i flere tilfælde også begrundelser for bevidste fravalg af tekster som Matthæusevangeliet. Det gælder også Paulus' omtale af Abrahamtraditionen og forholdet til loven (Gal 4; Rom 4) og stykket om at underordne sig myndighederne (Rom 13,1-7). Fravalget er i begge tilfælde begrundet med, at disse tekster er "belastet" af traditionen, og at man ved at udelukke dem fra gudstjenesten kan *undgå* bestemte udlægninger om gerningsretfærdighed og lydlig underkastelse mod ethvert verdsligt regime. Men er udelukkelse virkelig den rette vej at gå for at komme nogle bestemte tolkninger til livs?

Andre sensible elementer i teksterne, man er opmærksom på, er spørgsmål knyttet til etnicitet, køn, sygdom og handicap – elementer, som mennesker i nutidens Danmark kan støde sig på, når de læser i Bibelen. At et tekstvalg på den måde også er præget af tidsånden, kan ikke undgås. Jødiske liturgiske bøger udelader ind imellem de tekster om Guds tjener, som kristne fra begyndelsen har hævdet handler om Kristus, og da Romerkirken i 1960'erne indførte sammenhængende læsning af de enkelte evangelier fra ende til anden, "sprang" man alligevel over nogle af underhistorierne, fordi de angiveligt støder mod et moderne, naturvidenskabeligt men-

neskesyn. Alligevel mener jeg, at man skal være påpasselig med at udelukke bibelpassager alene på baggrund af deres potentiale som krænkelsetekster.

Her savner jeg nogle overvejelser over, hvorfor man har valgt at følge den hævdvundne alterbogsmode i Danmark med tekstudvalg til de enkelte dage i kirkeåret, den såkaldte *lectio selecta*. Hvorfor ikke den anden model, *lectio continua*, hvor man læser ét bibelskrift afsnit for afsnit over et halvt eller et helt år? Denne model kender vi bl.a. fra de lutherske kirker i USA, og den blev i Danmark prøvet af med kontinuerlig læsning af Markusevangeliet for en håndfuld år siden i Lindevang kirke på Frederiksberg.

Det eksegetiske udgangspunkt for tekstvalget i Alternativ Anden Tekstrække er, som vi skal se om lidt, helt klart Paulus' teologiske argumentation og den narrative struktur i især Markusevangeliet. Derfor ville det give bedre mening med en *lectio continua*-model, hvor man søndag efter søndag følger den retoriske opbygning af udvalgte Paulusbreve og evangelienes Jesus-fortælling scene for scene. Denne model ville flugte med indsigterne fra den narrative eksegese fra 1970'erne, som bogens åbningskapitel sætter som idealet for Epistelgruppens arbejde.

Tilbage til 1970'erne

Lone Fatums åbningskapitel er vigtigt for at begribe tankerne bag arbejdet med Alternativ Anden Tekstrække. Hendes synspunkter fremstår dog ret forankret i de teologiske strømninger, som var dominerende i 1970'erne.

For det første kommer impulsen fra den narrative eksegese – omtalt som "det hermeneutiske paradigmeskifte i 1970'erne" – hvor interessen flyttes fra virkeligheden *bag* teksterne til verden *i* teksterne og deres virkemidler som litteratur. Det er der de sidste 50 år kommet mange frugtbare tolkninger ud af, når opmærksomheden samler sig om Kristus*fortolkninger* i Paulus' retoriske brevskrivning og i evangeliefortællingernes litterære iscenesættelser af den jordiske Jesus. Fokus hos Fatum er dog ensidigt på, *hvordan* teksterne er fortalt, og *hvorfor* de er fortalt på den måde – ikke *hvad* de handler om. Læserengagementet, blikket for flertydigheder og indlevelsen i fortællingernes karakterer, *som om* de var virkelige, som jeg også forbinder med narrativ kritik, tages der derimod afstand fra. Når man tænker på, hvor meget der er sket inden for bibelforskningen de seneste årtier, navnlig med receptionshistoriske læsninger og bibelteksternes mang-

foldige liv fra oldtiden til i dag, forekommer påstanden om den narrative eksegese som *nøglen* til det rette tekstvalg i gudstjenesten ensidig og bedaget.

For det andet er Fatums åbningskapitel som at læse et kampskrift fra 1970'erne, fordi hun så demonstrativt skriver sig op imod traditionen, rettroenhed og "et kirkeligt herredømme over teksterne". Det gælder navnlig et frontaltangreb på "overforbruget" af den apostolske trosbekendelse i gudstjenesten som en "kirkeetroens facitliste", der med sine fremmede og utidssvarende formler blokerer for læsningerne fra Bibelen. Sådan *kan* trosbekendelsen opleves. Man kan også som jeg opfatte den som en synopse ligesom i programmet til et teaterstykke, der hjælper kirkegængerne til at fastholde den store historie om Gud og os på trods af søndagernes skiftende temaer.

Nøgleordene i udvælgelsen af teksterne er med Fatums ord "magtkritik, statusafkald og værdiomvending" – det lyder jo herligt 70'er-agtigt. Ironisk nok etablerer hun i sin kritik af dogmatisk traditionalisme en ny række gudstjenestelige påbud og forbud. Vi kunne kalde det "et eksegetisk herredømme": *Enhver* prædiken skal gøre rede for, fra hvilket evangelium en given tekst er taget, og hvordan og hvorfor der må prædikkes på denne måde og med dette tematiske formål denne søndag; Paulusbrevene *må* læses uafhængigt af den lutherske fortolkningstradition; der skal Langfredag *altid* prædikkes om den betydning, som Kristi stedfortrædende død har i Paulus' fortolkning af døbtens delagtighed i denne død. Og så videre. Skal de mange påbud virkelig medvirke til at *sætte teksterne fri*?

Det samme kan siges om de tematiseringer, der som nævnt ledsager de enkelte søndage i Alternativ Anden Tekstrække. Eksemplerne er "tro og gerninger i et eskatologisk perspektiv", "magtkritik og værdiomvending" og "afkald på status og ære". De kan naturligvis være en hjælp til at forstå tekstvalget og forberede prædikenen. Men overskrifterne kan hurtigt blive en ny rettesnor, eller en spændetrøje, der *blokerer* for den kreativitet, som finder sted i mødet mellem bibeltekster, prædikant og menighed. For mig at se fungerer et tekstudvalg bedst, når det åbner for samtalen mellem tekster, snarere end lukker for dem.

Sødygtigheden må vise sig i praksis

Vil Anden Alternativ Tekstrække vise sig levedygtig? Den ser flot og gennemtænkt ud på papiret, men hvordan vil den fungere i praksis? Tilbage i 2015 lavede jeg en interviewundersøgelse med 51 præster om Bibelen i gudstjenesten. Trods undersøgelsens klare begrænsninger tegnede

der sig to tendenser. For det første: Præsterne er glade for, at Det Gamle Testamente er kommet fuldt med i Alterbogen; det giver sammenhæng, bredde og flere muligheder i salmevalg og prædiken. For det andet: Epistel-læsningerne er svære at læse op, og deres indhold kan være vanskeligt at formidle. Samme oplevelse har jeg i øvrigt selv som kirkegænger, når jeg trods mit daglige arbejde med tekster alligevel under epistelen må læse med i salmebogens alterbogstillæg for bare at fange lidt af meningen.

Alternativ Anden Tekstrække må interessant nok siges at gå imod begge synspunkter. For det første: Den bredde i gudsbilleder og stemninger, som især de gammeltestamentlige tekster er garant for, er erstattet af et ensidigt fokus på en håndfuld kristologiske og paulinske temaer, understøttet af den nytestamentlige brevlitteratur og evangelierne. For det andet: Vanskelighederne forbundet med at formidle epistelen modsvares af endnu flere og endnu længere læsninger fra Paulusbrevene! Måske er det ude af trit med virkeligheden. Måske er det den rigtige løsning at flytte de indholdsmæssigt mættede læsninger fra Paulus op på prædikestolen, så de forpligter prædikanten og menigheden på nærlæsning og udlægning.

Hvilken skæbne vil Alternativ Anden Tekstrække få? Tillad mig ud fra omslagets dramatiske Turner-maleri af bådene ved molen i Calais at angive nogle muligheder: Er tekstrækken et mægtigt Vasa-skib med sejl og prægtige kanoner, som går ned med mus og mand nogle hundrede meter fra kajen? Er den et nyt Titanic, en ingeniørmæssig bedrift, der stilsikkert sætter kursen og farer frem, indtil den ramler ind i et isbjerg – den folkekirkelige virkelighed? Eller er tekstrækken en uanselig jolle, der mod mange odds og lunkne modtagelser bare sejler videre og stadig vil vugge mange år fra nu?

Det bliver spændende at følge dens jomfrurejse, og jeg håber, at kirker rundt om i landet vil prøve tekstrækken af, allerede fra 1. søndag i Advent i år, høste erfaringer med den og melde dem tilbage til Epistelgruppen og os andre. Alene sådan må vi kunne afgøre dens styrker og svagheder.